

RICHARD WEBSTER

Freud se je motil (1)

“Umor je zločin. Opisovanje umora ni. Spolnost ni zločin. Opisovanje spolnosti je.”¹ S temi besedami Gershon Legman povzema velik del zmede, tesnobe in strahu, ki se že stoletja dolgo oklepajo fenomenov spolnosti in nasilja.

Ta zmeda očitno zadeva posameznike v najbolj osebno in intimno točko. Pomenljiva pa je tudi z intelektualnega vidika. Vsakršno razmišljanje o omenjenih fenomenih, ki ju spremlja toliko močnih tabujev, terja ne samo lucidnost intelekta, temveč tudi čustveno prožnost, kakršne običajno ne povezujemo z znanstvenim umom. Zares jasen razmislek pa zahteva še bolj neobičajne sposobnosti. Kliče po določeni stopnji intelektualnega uporištva, ki je med ljudmi z naravoslovno izobrazbo izjemno redko.

Sigmundu Freudu pogosto pripisujejo vse te kvalitete. Ameriška avtorica Lucy Freeman pričinja svojo poljudno študijo o Freudu in psihoanalizi z ugotovitvijo, da je minilo skoraj enaindvajset stoletij od trenutka, ko je Platon zapisal, da “življenje, ki ostane neraziskano, ni vredno življenja”, in človeku svetoval, naj “spozna samega sebe”. V nadaljevanju opisuje rojstvo psihoanalize na naslednji način:

Za Platonov znameniti izrek se je skoraj dve tisočletji zdelo, da postavlja človeštvo pred nemogoč izziv. Ob sami zori dvajsetega stoletja pa se je dunajski doktor Sigmund Freud lotil nečesa, kar je Alexander Pope že leta 1733

¹ Gershon Legman, citirano po: Gay Talese, *Thy Neighbour's Wife*, Pan 1980, str. 389.

imenoval "pravo raziskovanje človeštva". Freud se je dokopal do vznemirljivih odkritij, ki so povzročila revolucionarne spremembe v dojemanju človekovega duha. Pet stoletij pred Kristusom je Heraklit zapisal, da "je človekova duša oddaljena dežela, ki se ji ni mogoče približati ali jo raziskati." Sigmund Freud ni samo prečkal meja te oddaljene dežele, pač pa je prodril globoko v osrčje notranje pokrajine ter jo skozi svoje pisanje in vpliv slednjic naredil dostopno tudi vsakomur, ki mu je upal slediti.²

Žurnalistična lahkotnost in dozdevno naivna samozavest, s katero Lucy Freeman pometa z več kot dvema tisočletjema intelektualne zgodovine človeštva, zapeljujeta v skušnjava, da bi njene besede označili kot zgolj še en poskus ustvarjanja mita, ki od nekdanj obdaja lik Sigmunda Freuda. Toda ob tem kratkem odlomku, v katerem Freemanova povzema zahodno misel, najbolj preseneča to, kako zelo resničen je. Kajti eno najpreprostejših in obenem tudi najvznemirljivejših dejstev iz intelektualne zgodovine človeštva potrjuje, da se evropski misleci vse do začetka dvajsetega stoletja v bistvu niso dokopali do nobenega zares pomembnega prispevka k znanstvenemu proučevanju človekove narave in vedenja. Še pol stoletja po izidu Darwinovega *Izvoru vrst* ni bilo nobene sistematične teorije, ki bi si vsaj prizadevala razložiti izjemno nasilno naravo naše vrste, nenavadno zapletenost in obseg naših ne-reproduktivnih vzorcev spolnega vedenja ali pa denimo globino in moč nekaterih najpreprostejših čustev. Močna tabuizacija in ozračje religiozne blaznosti, ki sta stoletja dolgo obremenjevala sleherno obliko intimnih medčloveških odnosov, sta po videzu sodeč prevladala nad znanostjo. Vsaj v tem primeru je bil očitno oviran napredek človeškega znanja, ki je bil na praktično vseh drugih področjih nezaustavljiv.

Dejstvu, da je Freud dejansko postavil pod vprašaj mnoge prastare tabuje, nedvomno ni mogoče oporekati. Bil je drzen intelektualni pustolovec, ki je ukazal napad na najvišji vrh človeškega védenja, in to na način, ki v očeh mnogih ni bil zgolj impresiven, pač pa veličasten. In vendar je stališče, da je bila njegova ekspedicija popoln triumf – in da je Freudu zares uspelo enkrat za vselej ukaniti sfingo človeške narave – v zadnjih dvajsetih letih vedno znova reševalo in zavračalo precej vse bolj sovražnih kritikov.

Sama pogostnost tovrstnih napadov pa je pravzaprav marsikdaj ustvarjala napačen vtis, da je psihoanaliza poražena sila. Izkazalo se je namreč, da je Freuda veliko teže ovreči, kot so to predpostavljali njegovi nasprotniki. Kot je zapisal Walter Kendrick: "Kako je mogoče ubiti Očeta, ki te je učil, da si moraš želeli njegovo smrt?"³ Čeprav celo nekateri psihoanalitiki izražajo do Freudovih teorij določeno mero obrambnega agnosticizma, pa sama disciplina, ki jo je ustanovil, še vedno kaže mnoge znake živahnega življenja. In če se Freudov lik v intelektualni pokrajini morda ne zdi več triumfalen, je še vedno zleknjen

² Lucy Freeman, *Freud Rediscovered*, 1980, New York: Arbor House, str. 1-2.

³ Walter Kendrick, citirano iz ocene knjige Jeffreyja Masona *Freud: The Assault on Truth*, objavljene v *Voice Literary Supplement*, junij 1984.

sredi nje kot kak Guliver, ki zmanjšuje pomen svojih napadalcev že z veličino svojega poguma in z lahkoto frca s sebe njihove okove. "Kako to, da zanimanje za življenje in delo Sigmunda Freuda nikakor ne pojema?" se v svoji študiji sprašuje Phyllis Grosskurth. "Ob koncu 20. stoletja se zdi, da je bil Freud tisti, ki je pomenil vodilno intelektualno silo v njem, in da je njegov vpliv veliko bolj trajen kakor tisti, ki ga je imel Karl Marx."⁴ Novejšega datuma je naslednji primer optimizma glede obetov za psihoanalizo, ki ga je ameriški zgodovinar Paul Robinson izrazil v knjigi, s katero je želel odgovoriti nekaterim kritikom Freuda:

Razen če se hudo motim ... ne bo Freud utrpel nobene trajne škode s strani svojih kritikov. V najslabšem primeru jim je uspelo nekoliko upočasniti neizogiben proces, ki ga bo slejkoprej dvignil na zaslužno mesto v intelektualni zgodovini človeštva, na mesto misleca najvišjega možnega ranga. In najnovejše akademske študije o Freudu prav zares namigujejo, da je anti-freudovsko gibanje že v zatonu.⁵

Robinson nadaljuje s citatom Harolda Blooma, ki pravi, da "se noben pisec 20. stoletja – niti Proust, Joyce ali Kafka – ne more meriti s pozicijo Freuda kot centralne imaginacije naše dobe."⁶ Dejstvo, da so tovrstni pogledi še zmeraj lahko zelo napredni, je znamenje ugleda, ki ga psihoanaliza še vedno uživa vsaj v nekaterih krogih intelektualne kulture.

Eden od razlogov za prožnost psihoanalize v odnosu do nedavnih napadov je gotovo ta, da je Freud svoje teorije razvijal v sovražnem ozračju. Njegovi nasledniki pojasnjujejo nenehno skepso do njegovih idej s pravzaprav istimi argumenti, ki jih je zoper svoje prve nasprotnike razvil že sam. Ti argumenti se najpogosteje sklicujejo na razlago, ki označuje sleherno kritiko psihoanalize kot posledico *odpora*. Tako kot v mnogih drugih Freudovih idejah se tudi v tej nahaja zrno resnice. Nobenega dvoma namreč ni, da nekateri dejansko zavračajo njegove ideje zaradi bodisi zavestnega bodisi nezavednega odpora do njihove seksualne vsebine. Toda tisto, kar zagovorniki psihoanalize redko, če sploh kdaj priznajo, je, da napačne teorije o spolnem vedenju verjetno vzbudijo prav toliko odpora kot pravilne. Argument o nezavednem odporu torej pomeni odvrčanje pozornosti z osrednjega problema. V zvezi z nekaterimi nedavnimi kritikami Freuda je veliko bolj pomembno to, da obstaja mnogo znanstvenikov, ki predmeta psihoanalize nimajo za žaljivega ali neokusnega, pa kljub temu globoko dvomijo v njeno veljavo. Nezadovoljni so z njo, ker ji ne uspeva tisto, kar imamo pravico zahtevati od razlagalnih teorij – ne uspeva ji podati razlage.

Tudi sam čutim to nezadovoljstvo. Psihoanaliza je po mojem prepričanju eden najbolj prefinjenih načinov uporabe razuma na način, ki je bolj "magičen"

⁴ Phyllis Grosskurth, *The Secret Ring: Freud's Inner Circle and the Politics of Psychoanalysis*, Jonathan Cape, 1991, str. 14.

⁵ Paul Robinson, *Freud and His Critics*, University of California Press, 1993, str. 269.

⁶ Harold Bloom, 'Freud, the Greatest Modern Writer', *New York Times Book Review*, 23. marec 1986, povzeto po: Robinson, str. 270.

kot znanstven – ne torej z namenom, da bi se dokopali do ustrezne rešitve nekega intelektualnega problema, ampak da bi vzpostavili obrambo proti silam, ki v nas vzbujajo strah, in proti vsem tistim platem naše osebnosti, ki nas navdajajo s tesnobo. Freud je imel sebe za racionalnega nasprotnika religije. Ko se je namenil radikalno omajati vrednote judovsko-krščanskega asketizma, ki so bile globoko zakoreninjene v njegovi lastni kulturi, pa je postavil lamar-kovsko predpostavko, da je tovrstni asketizem postal del naše biološke dediščine, tako da je zdaj vpisan v našo lastno naravo. In prav zaradi tega razloga njegov pojem terapije implicira najstarejšega od vseh asketskih idealov – povelečevanje duha na račun telesa.

Z našo terapijo osvobajamo seksualnost, toda ne zaradi tega, da bi pričela človeka obvladovati, temveč z namenom, da bi omogočili potlačitev – zavrnitev nagonov s pomočjo višjega napora ... Patološki proces skušamo nadomestiti z zavrnitvijo.⁷

Navdihnjen z nečim, kar so mnogi tolmačili kot silovito intelektualno odkritosrčnost, se je Freud nagibal k temu, da spolnost popolnoma izključi iz človeške narave, kar je bilo do neke mere vsekakor koristno. Toda skozi celotno dvajseto stoletje, od časov D. H. Lawrence do časov Gershona Legmana, Nancy Friday in njunih naslednikov, se je zvrstilo kar precej avtorjev, ki so se proti viktorijanski zapetosti borili z veliko več naslade in zanosa nad sfero obscenega, kot ju lahko odkrijemo v pisanju katerega koli psihoanalitika. V ozračju eksplisitnosti, ki so ga pomagali ustvariti ti uporniki novejšega datuma, je zdaj mogoče videti, da je psihoanaliza mnogo manj pustolovska in odprta kot smo menili nekoč. Znanost o spolnosti je na primer položena v jezik, ki je očiščen obscenosti. Tudi Freudov osebni odnos do nekaterih najbolj običajnih vzorcev spolnega vedenja, denimo masturbacije, homoseksualnosti in raznih vidikov ženske seksualnosti, se razteza nekako v območju med odporom in gnusom. Ta odnos se zrcali v psihoanalitičnih teorijah, ki v marsikaterem pogledu pomenijo beg od prav tistih vzorcev spolnega vedenja, za katere je Freud neustrašno trdil, da se z njimi pravzaprav spopada.

V luči tega skrivnostnega konzervativizma morda ni presenetljivo, da so nekateri avtorji Freudove doktrine videli kot kompatibilne s tradicionalnimi religioznimi prepričanji. Protestantki pastor Oskar Pfister, ki je bil eden Freudovih najzgodnejših in tudi najbolj entuziastičnih privrženecov, je imel psihoanalizo za evangelij ljubezni, primerljiv s tistim, ki ga je pridigal Jezus. Bolj nedavno sta Erik Erikson v svojem portretu Luthra in Norman O. Brown v delu *Življenje zoper smrt* pokazala na številne vzporednice med Luthrovim pojmovanjem "človeške usode" in tistim, ki ga izpričuje psihoanaliza.⁸ Podobnosti,

⁷ Sigmund Freud: *Minutes of the Vienna Psychoanalytic Society*, ur. Herman Nunberg in Ernst Federn, II. knjiga, New York: International Universities Press, 1967.

⁸ Erik H. Erikson: *Young Man Luther*, New York: W. W. Norton, 1958; Norman O. Brown, *Life Against Death*, Routledge and Kegan Paul, 1959.

ki sta jih Brown in Erikson odkrila med luteranskim protestantizmom in klasično psihoanalizo, je nadvse težko spodbijati. Nekateri pripadniki protestantske cerkve ali kakega drugega religioznega prepričanja bodo nemara našli uteho v odkritju, da se resnica, ki jo je oznanjal Luther, lepo ujema s Freudovimi analitičnimi hipotezami. Spet drugi, ki gledajo na to z večjo mero razumske skepse, ali pa neverniki, bodo sumničavi do tega, da naj bi bilo mogoče tako enostavno potegniti enačaj med prastaro vero in modernim razumom. Imelo jih bo, da bi zastavili vprašanje, do katere mere bi pravzaprav morali na psihoanalizo gledati ne več kot na znanstveni pristop k raziskovanju človekove narave, temveč kot na maskirano nadaljevanje judovsko-krščanske tradicije. Kajti če se za psihoanalizo zdi, da je ponekod dobila težo in pomen ortodoksije, se je to morda zgodilo ravno zato, ker je pravzaprav tudi sama nekakšna oblika ortodoksije – prefinjena rekonstrukcija nekaterih najbolj pradavnih religioznih doktrin in seksualnih ideologij v izzivalni in moderni obliki.

Tega vidika psihoanalize se je lotilo tudi nekaj drugih avtorjev, ki pa niso prišli posebej daleč. Eden od razlogov za to je dejstvo, da smo v dobi skeptičnega materializma nagnjeni h globokemu nepoznavanju eshatologije in doktrin, ki so bile nekoč položene v samo srce judovsko-krščanske tradicije. Miselnost posvetnega racionalizma je tako močna, da komajda še prepoznamo bistveno vlogo, ki so jo v zgodovini igrale iracionalne predstave – religiozne sanje o odrešenju in očiščenju sveta, čudeži, rituali in magija, vera v angele, demone in čarovnice, vizije kozmičnih spopadov med silami svetlobe in teme, strah pred hudičem in verovanje v zadnjo sodbo, ki bo vsem zlikovcem prinesla večno kazen.

Take predstave so bile nekoč bistvo religiozne ortodoksije. Naša moderna racionalna zavest se je kovala prav v razbeljenem religioznem žaru, ki je bil tesno povezan s temi predstavami vsaj do časov reformacije in celo še dlje. Ena od posledic tega, da smo privzeli racionalno protestantsko miselnost, pa je bila, da smo se pričeli postopoma vse manj zavedati okoliščin, v katerih se je ta miselnost pojavila. Strogi protestantski duh se je vse bolj nagibal k zavračanju prav tistega nadnaravnega, ki je omogočilo njegovo rigoroznost, opuščati pa je pričel tudi vidike krščanstva, ki se niso skladali z njegovo moderno racionalno obliko. Doktrine raja in pekla, izvirnega greha in poslednje sodbe imajo spričo vsega tega za nas sicer še vedno določen pomen, vendar pa niso več konstitutivni del naše domišljajske oziroma miselne resničnosti. Predstave, ki so bile svojčas zajete v krščanski demonologiji oziroma krščanskih vizijah pekla, so postajale vse bolj odrinjene v trdožive satanistične subkulture, grozljive stripe in pornografijo. V kontekstu odtujene postreligiozne kulture se tako kristjani kot racionalni humanisti pogosto enako težko pripravimo do tega, da bi verjeli, da so bile te oblike predstav, zoper katere so se nekoč zaprisegli, nekoč položene v ortodoksno srce religiozne tradicije, ki jo naša kultura še vedno razmeroma ceni. Našo moderno kulturno zagato je najbolj zgoščeno in jedrnato opisal

romanopisec John Updike: "Ojoj, v protestantizmu smo postali še bolj krepostni kakor miti, od katerih smo se svoje kreposti učili; obsojamo jih barbarstva."⁹

Pregovorno slabo poznavanje lastne kulture ni povzročilo samo pravega opustošenja naše zgodovinske zavesti, ampak je imelo obenem tudi globok vpliv na sleherno področje sodobnega intelektualnega življenja, v prvi vrsti pa je zaznamovalo naše odzivanje na sodobne teorije človekove narave. Ob premišljanju o tovrstnih teorijah je treba vedno upoštevati dejstvo, da so se tiste posvetnega tipa razmahnile šele v devetnajstem stoletju. Pred tem so intelektualci na splošno čutili bolj malo potrebe po tovrstnih teorijah, in sicer iz preprostega razloga, da so pač skoraj brez izjeme pristajali na teorijo o božjem stvarjenju sveta, kot je pojmovana v judovski, krščanski in muslimanski veri. Šele v zgodnjem devetnajstem stoletju, ko je začelo naraščati nezaupanje do "resnic" razkrinkane religije, se je pojavila velika potreba po posvetnih teorijah, ki bi pojasnile vznik človekove narave.

Samozavestna podmena modernih racionalistov je, da so predpostavke o človekovi naravi, ki so vključene v različne teorije, denimo v marksizmu, psihoanalizi, eksistencializmu, funkcionalizmu in strukturalni antropologiji, precej drugačne od tistih znotraj judovsko-krščanske teorije, ki jo učinkovito nadomeščajo. Ne glede na to, kaj sodimo o posamičnih teorijah, je vsaj na splošno sprejeta domneva, da so se moderni misleci uspeli osvoboditi vraževernih in teoloških načinov mišljenja, ki so bili značilni za intelektualce v obdobjih nadvlade religije. Toda prav to domnevo je treba vzeti pod drobnogled. Četudi so se posvetne teorije, denimo psihoanaliza in strukturalna antropologija, otresele krščanskega teizma, pa vendarle sploh ni rečeno, da so se odrekle tudi pogledu na človekovo naravo, ki so ga nekoč povezovali s teologijo o stvarjenju sveta ter z judovsko-krščanskimi

⁹ Iz uvodnega besedila Johna Updika v knjigo F. J. Sheeda (ur.) *Soundings in Satanism*, Mowbrays, 1972, str. vii. Najboljši moderni primer tega naziranja je mogoče najti v: Škof John Robinson: *Honest to God* (SCM Press Ltd, 1963), ki sistematično zavrača tradicionalne doktrine in prepričanja krščanstva. Pozicija Johna Robinsona je zelo podobna tisti, ki jo zavzame avtor naslednjega citata, angleški laični teolog John Wren-Lewis: Ne morem dovolj poudariti, da sem lahko krščansko vero sprejel samo zaradi tega, ker me ni obsojala na vraže, ki sem jih nekoč že v celoti zavrnil ... Obstaja zmotno pojmovanje lojalnosti, zaradi katerega mnogi kristjani omahujejo, kadar bi morali ostro nastopiti proti vsemu, kar sebi nadeva enake nazive ali posega po imenih, kot sta denimo 'Bog' ali 'Kristus'; celo kristjani, ki vraževerja v praksi ne marajo, prav tako kot jaz, nanj pogosto gledajo kot na manjši odklon, o katerem je bolje molčati, namesto da bi ga na glas označili za skrajno perverzijo ... Pravzaprav je velik del tega, kar v naši družbi velja za religijo, prav takšna nevrotična bolezen, o kakršni govori Freud. Prvi nujen korak pri prepričevanju ljudi, da ima krščanstvo prav kljub temu, da obstaja tudi Freud, je tale: treba je jasno pribiti, da je prepričanje, osnovano na mehanizmih projekcije, o kakršnih govori Freud, lažno ne glede na to, kako glasno ob tem ponavlja 'Gospod, Gospod'. Ni dovolj, da taka prepričanja označimo za otročja in primitivna, saj bi to impliciralo stališče, da je resnica nekaj temu podobnega, pa četudi bolj 'prefinjenega' in 'razsvetljenega', medtem ko dejansko ne more biti nič podobno 'Bogu' in 'Kristusu', v čigar duhu so nas vzgajali. Ne gre samo za to, da je Starec na Nebu zgolj mitološki simbol za Neskončni duh, niti za to, da je to Bitje prej dobrotljivo kakor strašljivo; gre za resnico, da je ves ta način razmišljanja napačen in da bi bilo takšno Bitje hudič, če bi obstajalo.

Teologija Johna Robinsona in Johna Wrena-Lewisa ni v nobenem smislu novost. Zgodovinsko gledano ima svoje korenine v skrajnem puritanizmu. Leta 1650 je Leveller Gerrard Winstanley zapisal, da tradicionalni kristjan, ki „misli, da je bog v nebesih nad oblaki, in zato moli k bogu, ki si ga

doktrinami o grehu in odrešitvi. Ujeti v past kulture, ki sistematično mistificira svojo najbolj žilavo tradicijo, se moderni razlagalci človekove narave zdijo v podobnem položaju kot mornarji, ki odrinejo na odprto morje brez zemljevida. Ko pristanejo na drugem koncu iste celine, s katere so pred časom izpluli, nanje vselej preži nevarnost, da tega ne bodo zmožni uvideti in bodo zato na ves glas oznanili, kako so odkrili čisto nov svet.

Prepričan sem, da so se misleci, kot so Marx, Freud, Sartre in Lévi-Strauss, v preteklih sto letih nenehno lotevali takih podvigov. Na pot so se odpravljali iz kulture, ki je odtujena od tradicionalnih prepričanj nesrečno kupčkala pičli drobiž svoje lastne duhovne revščine, ter se vračali natovorjeni s prepričanjem in gotovostjo, s katerima so oznanjali odkritje krasnih novih svetov dialektičnega materializma, psihoanalize, eksistencializma in strukturalizma. Toda zaradi svojega globoko pomanjkljivega poznavanja ortodoksij lastne kulture pogosto niso mogli uvideti, da so novi svetovi v resnici samo del starega religioznega kontinenta, ki je nekoč pripadal tudi njim, in da tisto, česar so se oklenili, niso sveže teorije človekove narave, temveč judovsko-krščanske ortodoksije, predelane v posvetno obliko in varne pred napadi znanosti prav zaradi tega, ker jih zdaj predstavljajo *kot* znanost.

Slehera kultura, ki je osnovana na posvojitvi bistva neke posvečene doktrine in ki hkrati dovoli, da to bistvo utone v brezno pozabe, je v nevarnosti, da bo ponavljala stare napake v novih posvetnih oblikah in da bo nepreverjenim oblikam iracionalnega dopuščala, da določajo njeno definicijo racionalnega. In ravno tej nevarnosti je naša kultura v minulem stoletju vedno znova podlegala.

Ta esej posvečam teoriji, za katero menim, da ni pravilna. Deloma zato, ker menim, da je nepravilna na posebej zanimiv način, deloma pa zato, da bi vzpostavil potrebo po alternativni teoriji človekove spolnosti in narave. Ker je moj namen v prvi vrsti konstruktiven, nisem podlegel skušnjavi, da bi celotno psihoanalizo odpravil kot vedo, ki nima nobene intelektualne veljave oziroma pomena. V preteklih dvajsetih ali tridesetih letih je prišlo do vrste napadov, ki so do psihoanalize zavzeli prav tako stališče. Prepričan sem, da lahko slehera kritika Freuda zaide v veliko nevarnost – podcenjuje lahko resnične dosežke vseh tistih, ki so pisali znotraj psihoanalitične tradicije. Kajti ta tradicija je vsekakor upravičena do tega, da jo pojmuje kot razkošnejšo in izvirnejšo od katere koli druge intelektualne tradicije dvajsetega stoletja. Mnogi Freudovi nasledniki so bili izredno ustvarjalni; pisanje Otta Ranka, Ernesta Jonesa, Victorja Tauska in Hansa Sachsa še vedno pritegne k pozornemu branju. V nadaljnjem razvoju je psihoanaliza ponudila tudi izvirne in mestoma heterodoksne prispevke Wilhelma Reicha, Karen Horney, Ericha Fromma, Donalda

predstavlja tam in vsepovsod drugod ... časti svojo lastno domišljijo, ki je hudič" (po: Christopher Hill, *The World Turned Upside Down*, Penguin, 1975, str. 140). Zanimivo in obenem tudi značilno je, da Wren-Lewis in Winstanley oba obsojata „vraževerje“, hkrati pa se nobeden od njiju ne odreka konceptu „hudiča“; slednjic se oba vzdržita razumske kritike prepričanj, ki jim nasprotujeta, in se zatečeta k nekakšni razkačeni demonologiji.

Winnicotta, Johna Bowlbyja, Bruna Bettelheima, Anthonyja Storra in Nancy Chodorow. Dragoceni so bili tudi prispevki marsikaterih drugih avtorjev – v mislih imam zlasti ameriška analitika Lawrencea Kubieja in Joela Kovala.¹⁰

Pisanje vseh teh analitikov tvori nekaj, kar lahko, relativno rečeno, označimo kot izjemno zanimivo intelektualno tradicijo. Toda širino in vitalnost dela, ki ga je pomagal navdihniti Freud, je treba nemudoma zamejiti. Na eni strani se je pomembno zavedati širšega kulturnega konteksta, v katerem so psihoanalitiki odrasli. Prav lahko namreč trdimo, da so bili razlogi za "uspeh" psihoanalitične tradicije skorajda v celoti negativni. Če je psihoanaliza pritegnila nekatere izmed najbolj živahnih mislecev dvajsetega stoletja, se to po mojem ni zgodilo po zaslugi resnice, ki naj bi bila vsebovana v psihoanalitičnih teorijah, ali njene razlagalne vrednosti. Nemara je do tega prišlo zato, ker je psihoanaliza, s čedalje bolj krhko izjemo literarne kritike, pravzaprav edina veja humanističnih ved, ki vsaj poskuša zaobjeti obstoj človekove domišljije v vsej njeni čustveni zapletenosti. V tem pogledu lahko nedvomno rečemo, da je bila sicer napačna teorija, ki jo je razvijal Freud, neprimerno boljša opcija od nobene, in da v širni puščavi racionalizma dvajsetega stoletja komaj preseneča to, da so v kapljici izvirne vode, ki jo vsebujejo Freudove teorije, mnogi videli verodostojno oazo resnice.

Obstaja pa še en razlog za to, da vitalnosti psihoanalitične tradicije ne smemo pojmovati kot potrditev dejanske veljave Freudovih teorij. Tej namreč v precejšnji meri ne botruje intelektualni faktor, temveč Freudova izjemna in karizmatična osebnost ter herojski mit, v katerega se je ovil sam že za časa svojega življenja. Freud se je zavestno identificiral z Mojzesom; preroške in mesijanske razsežnosti njegovega značaja so kar naprej omenjali tudi vsi tisti, ki so o psihoanalizi sicer pisali z naklonjenostjo. Kar težko bi bilo oceniti stopnjo, do katere je Freudova mesijanska osebnost popačila percepcijo njegovih teorij.

Ena najpomembnejših plati mesijanskih osebnosti je že od nekdanj drža neustrašnega rušitelja pravil. Mesija je človek, za katerega se *zdi*, da poseduje notranjo moč, s katero lahko odprto napada veljavne avtoritete oziroma zasmehuje zakone in tabuje, da bi s tem koristil svoji stvari. Mesija s sistematičnim podiranjem

¹⁰ Četudi sem v ta seznam vključil tiste psihoanalitike, ki so po mojem mnenju prispevali zanimiva dela s področja psihologije, pa to ne pomeni, da jih lahko sprejmemo brez vsakršnih zadržkov. V primeru Johna Bowlbyja menim, da je kljub izjemni dragocenosti njegovega prispevka na področju spreminjanja hospitalne prakse njegov teoretski prispevek s strani številnih avtorjev še vedno pogosto premalo kritično sprejet (posebno blagi so do njega Freudovi simpatizerji) iz preprostega razloga: ker se zanj *zdi*, da ima empirične temelje in da v odnosu do Darwinovih odkritij razmišlja bolj zdravo, kot bi lahko to ugotovili za klasično psihoanalizo. Zanimiv pogled nanj ponuja Jeremy Holmes, *John Bowlby and Attachment Theory*, Routledge, 1993, glej tudi Michael Rutter, *Maternal Deprivation Reassessed*, druga izdaja, Penguin, 1981). Četudi blagi, Rutterjevi očitki Bowlbyju dopolnjujejo pomembno zavrnitev pavšalnih ocen, ki jih je Bowlby izoblikoval v svojih teorijah.

Lawrencea Kubieja in Joela Kovala omenjam skupaj, in sicer zaradi Kovelovega dela *White Racism: A Psychohistory*, Allen Lane, 1972, v katerem Kovel priznava svoj dolg Kubijejevemu članku *The Fantasy of Dirt*, objavljenem v *Psychoanalytic Quarterly*, VI./1937. Kovel je eden redkih psihoanalitikov, ki so pokazali spoštovanje do dragocenosti in poglobljenosti te Kubijeve študije.

tabujev razbremenjuje svoje privržence bremena krivde in tesnobe, ki bi ga sicer sami čutili kot posledico napadanja starejših avtoritet in veljavnih ortodoksij.

Natanko v takšno osebo se je prelevil Freud, ko je na začetku dvajsetega stoletja postavil temelje psihoanalize. Potreba, ki jo je s tem izpolnil, je bržkone razvidna. Kajti v sleherni intelektualni kulturi, ki jo zatirajo rigorozni tabuji, je najmočnejša (četudi hkrati najmanj zavestna želja) njenih pripadnikov ta, da bi bili ti tabuji premagani, s čimer bi bilo mogoče doseči olajšanje od tistega, kar je Chesterton v svojem eseju o Freudu označil kot "naše pošastno breme skrivnosti".¹¹ Če kdo predpostavlja, da je tabuje lahko premagati, potem istočasno ni zmožen ceniti ne moči tabuja ne stopnje, do katere intelektualci, pač zaradi tega, ker so podvrženi selekciji po kriteriju akademskega uspeha, težijo h konformizmu. Navsezadnje se večina intelektualcev podreja zgolj avtoriteti, pa naj ta izvira iz resnične razlagalne moči ali ne. Kadar je treba prelomiti z nekaterimi najbolj svetimi principi racionalizma, ne zadostuje več nobena običajna avtoriteta. Potreben je mesija.

Med Freudovimi dosežki je morda najpomembnejši prav način, na katerega je intuitivno začutil to potrebo ter uporabil avro in avtoriteto znanstvenega racionalizma, da bi okrog sebe ustvaril "cerkev" z doktrinami, ki so si prizadevale spodkopati ta isti racionalizem, na katerega so prisegale. Vrsto potrebe, na katero se je s tem odzval, zgoščeno opisujejo naslednje besede Andréja Gida, ki pravi, da je v Freudu odkril "bolj odobritev kakor prebujenje. V prvi vrsti me je učil, naj neham dvomiti vase, naj se neham bati svojih misli in naj jim dovolim, da me vodijo v tiste dežele, za katere sploh ni res, da v njih ni mogoče prebivati, saj je bil on že tam."¹² Gidove besede odsevajo zgolj eno izmed nešteti izkušenj drugih umetnikov in mislecev dvajsetega stoletja. V Nemčiji je Thomas Mann z občudovanjem govoril o Freudovih herojskih dosežkih oziroma njegovem vpogledu v človekovo naravo. V Angliji je W. H. Auden pozdravil psihoanalizo z navdušenjem, ko je o Freudu zapisal:

Za nas ni nič več samo oseba
Temveč pravo podnebje mnenj

V Franciji je bil eden Freudovih najbolj navdušenih občudovalcev romanopisec Romain Rolland. Istočasno si je Freud med pisci in znanstveniki v Ameriki pridobil še širši krog privržencev. Potem ko je prebral nekaj Freudovih del, je romanopisec Theodore Dreiser njegove dosežke popisal z naslednjimi besedami:

Sleherni odstavek je zame pomenil odkritje – silovita luč odkritja je osvetlila nekaj najtemnejših problemov, ki so preganjali in trpinčili tako mene kot

¹¹ Chesterton, citirano po: Frank Cioffi (ur.), *Freud: Modern Judgements*, Macmillan, 1973, str. 24.

¹² Gide, citirano po: Cioffi, str. 23.

moje delo. Branje njegovih spisov mi je pomagalo pri mojih lastnih študijah življenja in ljudi ... Spominjal me je na osvajalca, ki je zavzel neko mesto, vstopil v njegove starodavne, častitljive zapore ter velikodušno izpuščal zapornike iz turobnih in zarjavelih celic, zapornike formul, veroizpovedi in iluzij, ki so trpinčile in izčrpavale človeka na stotine in tisoče let ...

Luč, s katero je osvetlil človekovega duha! Njegove pomote, uničujoče zablode, zdravilne prijeme! V mojih očeh je vse to istočasno kolosalno in prelepo!¹³

Freuda so tako vedno znova pozdravljali kot prinašalca kulturne in intelektualne osvoboditve. Toda če je Freud samega sebe vzpostavil kot najpomembnejšo mesijansko figuro moderne intelektualne kulture, potem je morda že to dejstvo samo na sebi razlog za to, da ohranimo skepticizem do njegove misije. Kajti vse od Mojzesa do Marxa je bila ena od značilnih potez mesijanskih prerokov to, da je pod njihovo dozdevno pripravljenostjo za napad na obstoječe avtoritete tičala še globlja pripravljenost na podrejanje določeni ortodoksiji, kot so njihovi privrženci to sploh lahko domnevali. Njihova osvobodilna gibanja so se pravzaprav pogosto končala s podvojitvijo istih oblik represije, proti katerim so se po vsem videzu sodeč borila.

Temu, da Freuda doslej nismo prav pogosto videli v tej luči, nemara botruje dejstvo, da so uspeh, v katerem je lahko užival zaradi vloge intelektualnega osvoboditelja, spremljala idealiziranja in projekcije, ki so skupna vsem mesijam. Ena najosnovnejših psiholoških transakcij v slehernem religioznem gibanju izvira neposredno iz občutkov manjvrednosti, ki jih imajo verniki v odnosu do svojega mesije. Spričo takih občutkov se pogosto čutijo dolžne odreči ne samo svojemu uporništvu, temveč tudi radodarnosti, intuitivni senzibilnosti, svojemu humanemu družbenemu prepričanju in nenazadnje tudi svoji lastni intelektualni izvirnosti. Vse te kvalitete so nezavedno zanikane, pomanjšane in pripisane mesiji. Na ta način postaja lik mesije obogaten z darovi in talenti številnih navdušencev, ki so ali preveč privrženi ali preveč podrejeni, da bi jih razglasili za svoje. Tovrstno transakcijo je mogoče pogosto opaziti tudi v tradiciji psihoanalize, kjer mnogim teoretikom z resničnim vpogledom v človekovo naravo ni uspelo razviti lastnih dognanj, ker se niso bili zmožni postaviti po robu Freudovi avtoriteti. Namesto tega so bile ideje, ki so nastale v temeljnem nesoglasju s klasično teorijo psihoanalize, pogosto predstavljane tako, kot da na nek način vendarle "izhajajo" iz Freuda. Njihovo umevanje človekove motivacije – včasih neprimerno bolj senzibilno kakor Freudovo – smo zato pričeli dojemati kot tesno povezano s psihoanalizo, zaradi česar sta se Freudova avtoriteta in kulturni status še okrepila. To se je dogajalo celo najbolj znamenitim psihoanalitikom, vključno z Erichom Frommom, Karen Horney, Erikom Eriksonom in Heinzom Kohutom, na katere znotraj psihoanalize gledamo kot na izjemno izvirne ali celo "disidentske" mislece. Ker pa so svoj teoretski upor zoper

¹³ Dreiser, citirano po: Ronald W. Clark, Freud: *The Man and the Cause*, Paladin, 1982, str. 421.

Freuda izpeljali v širšem okviru podrejanja Freudovi avtoriteti, niso bili nikoli zmožni povzročiti intelektualne revolucije, ki bi bila edina zmožna rešiti psihoanalizo pred samo seboj.¹⁴

Freudov ugled je bil zaradi vsega tega ohranjen, status njegovih teorij pa zaščiten. Nobenega dvoma ne more biti o tem, da je njegovo delo, nekoliko na slepo srečo sicer, prepleteno z resničnimi odkritji o človekovi naravi. Toda istočasno je vseskozi opazno, da Freud svojih opažanj ni bil zmožen sistematično organizirati. Dejansko so njegove zapletene in včasih bizarne teorije pogosto zatrle prebliske, ki so razpršeni po vsem njegovem pisanju. Spričo teh sporadičnih mest je psevdoznanost, ki jo je Freud sčasoma uspel izgraditi, občasno nadvse verodostojna. Je pa to še vedno le psevdoznanost – morda najbolj kompleksna in uspešna od vseh, ki jih zgodovina pozna.

Če psihoanaliza ne bi bila pomembna ali če bi bil njen intelektualni vpliv zanemarljiv, bi Freudovo psevdoznanost lahko ignorirali ali mimogrede ovrgli. Freudov vpliv na sodobno intelektualno življenje pa je tako močan in njegove psihološke predpostavke tako trpežne, da je težko ponovno raziskati človekovo spolno vedenje – pa tudi katero koli drugo obliko človekovega vedenja sploh – ne da bi pri tem odkrili, kako zelo je vse naše dojemanje vzorcev tovrstnega vedenja izkrivila psihoanaliza.

Zato menim, da je naloga odmotavanja spolnega življenja iz psihoanalitičnih teorij, v katere se je tako zelo zapletla, nadvse pomembna. Kajti šele ko bo to za nami, bo mogoče zgraditi resnično znanstveno teorijo človekove narave na temeljih, ki jih je sredi devetnajstega stoletja postavil Darwin.

Prevedla Petra Pogorevc

¹⁴ Četudi ni on nikoli izjavil kaj tako ostrega, kot sem na tem mestu jaz, je vseeno zanimivo, da je Paul Roazen zapisal naslednje: 'Medtem ko so se drugi mukoma trudili svoje delo ločiti od Freudovega, mu je Erikson dejansko sam pripisal svoje lastne ideje. Očitno ni bil vedno voljan priznati svoje lastne izvirnosti.' (*Freud and His Followers*, Penguin, 1979, str. 500).